

Marek Jabłonowski*, Wojciech Jakubowski**, Daniel Przystek***

„Królestwo Regencyjne”.
Quasi-monarchistyczny epizod
na drodze do Rzeczypospolitej niepodległej
“Regency Kingdom”.
A Quasi-Monarchist Episode
on the Road to an Independent Republic of Poland

Słowa kluczowe: system polityczny, instytucje polityczne, rok 1918, Polska, Wielka Wojna, Tymczasowa Rada Stanu, Rada Regencyjna

Key words: political system, political institutions, 1918, Poland, the Great War, Provisional Council of State, Regency Council

Abstrakt: Przedmiotem artykułu jest zasygnalizowanie wybranych problemów związanych z budową systemu politycznego przyszłego państwa polskiego w 1918 r. Równoległe do budowy systemu politycznego trwały zmagania o niepodległość i granice odradzającego się po 123 latach niewoli państwa. Dla procesu kształtowania się systemu politycznego istotne znaczenie miało powstawanie ośrodków władzy i instytucji politycznych w warunkach zmian geopolitycznych ostatniej fazy Wielkiej Wojny 1914–1918. Zasadniczymi ogniwami na tej drodze były Tymczasowa Rada Stanu i Rada Regencyjna.

Abstract: The objective of the paper is to indicate selected issues related to the construction of the political system of the future Polish state in 1918. Parallel to the construction of the political system, struggles for independence and the borders of the state, which was reborn after 123 years of captivity, continued. The emergence of centers of power and political

* ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6333-7386>; prof. dr hab., Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski. E-mail: marek.jablonowski@uwm.edu.pl.

** ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1552-8858>; prof. dr hab., Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych, Uniwersytet Warszawski. E-mail: wj.jakubowski@uw.edu.pl.

*** ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3104-3671>; dr hab., Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych, Uniwersytet Warszawski. E-mail: d.przystek@uw.edu.pl.

institutions in the conditions of geopolitical changes of the last phase of the Great War of 1914–1918 was of utmost importance for the process of shaping the political system. The main links in this process were the Provisional Council of State and the Regency Council.

Uwagi wprowadzające

Data 11 listopada 1918 r. stanowi początek istnienia Polski Odrodzonej bardziej w wymiarze *symbolicznym* aniżeli *faktycznym*. Nastąpiła nowa epoka w dziejach państwa i narodu, odbudowy niepodległości po 123 latach niewoli. Okres 1914–1918 to czas zrywu niepodległościowego, kiedy Polacy walczący od 1914 r. pod różnymi sztandarami otrzymali możliwość ograniczonego współdecydowania o własnym losie¹. XX-wieczna Polska w żadnym z aspektów

¹ Literatura przedmiotu w tym przypadku jest niezwykle bogata. Tytułem przykładu można wskazać na kilka grup wydawnictw, w tym: edycje źródeł: *Droga do niepodległości: sprawa polska w I wojnie światowej*, wybór tekstów M. Rzepczyńska, Sosnowiec 1981; *Ignacy Daszyński. Teksty*, wybrał, opracował oraz wstępem opatrzył J. Myśliński, przypisy J. Myśliński i J. Szczerbiński, Warszawa 1986; S. Sierpowski, *Źródła do historii powszechnej okresu międzywojennego*, t. I: 1918–1926, Poznań 1989; Z.J. Hirsz, *II Rzeczpospolita (narodziny, ustroj konstytucyjny, zmierzch)*, Białystok 1994; *Źródła do dziejów Polski XIX i XX wieku. Lata 1864–1918*, t. 2, wybór tekstów źródłowych A. Szwarz, R. Turkowski, Pułtusk 1997; *Władysław Studnicki. Pisma wybrane*, t. I: *Z przeżyć i walk*, Toruń 2002; *Narodziny niepodległości w Galicji (1918–1919). Wybór dokumentów z archiwów lwowskich*, opracowanie, wstęp i przypisy M. Przeniosło, Kielce 2007; *Polskie dokumenty dyplomatyczne 1918 listopad–grudzień*, red. S. Dębski, współpraca P. Długolecki, Warszawa 2008; materiały statystyczne: *Historia Polski w liczbach. Państwo i społeczeństwo*, t. I, Warszawa 2003; wspomnienia, wywiady i relacje: A. Wierzbicki, *Wspomnienia i dokumenty (1877–1920)*, Warszawa 1957 oraz tegoż *Żywy Lewiatan. Wspomnienia*, wstęp i oprac. P. Wierzbicki, Warszawa 2001; R. Dmowski, *Polityka polska i odbudowanie państwa*, t. 1 i 2, Warszawa 1988; T. Skowroński, *Pamiętniki 1914–1939. Student w Szwajcarii. Dyplomata w wolnej Polsce*, Pruszków 1999; A. Kakowski, *Z niewoli do niepodległości. Pamiętniki*, red. i oprac. T. Krawczak, R. Świętek, Kraków 2000; *Pamiętnik księżnej Marii Zdzisławowej Lubomirskiej 1914–1918*, do druku przygotował J. Pajewski, objaśnienia opracowania A. Kosicka-Pajewska, Poznań 2002; G. Legutko, I. Sadowska, *Bojownicy polskiej sprawy. Wacław Sieroszewski i Gustaw Daniłowski wobec myśli i czynu Józefa Piłsudskiego. Wybór materiałów z lat 1898–1943*, Kielce 2007; S. Kozicki, *Pamiętnik 1876–1939*, opracowanie przedmowa i przypisy M. Mroczko, Słupsk 2009; *Dziennik Juliusza Zdanowskiego*, t. I: 22 VI 1915–29 IV 1917, t. II: 15 X 1918–23 VI 1919, przedmowa i oprac. J. Faryś, T. Sikorski, H. Walczak, A. Wątor, Szczecin 2013; W.T. Drymmer, *W służbie Polsce. Wspomnienia żołnierza i państwowca z lat 1914–1947*, Kraków 2014; M. Römer, *Dzienniki*, t. 3: 1916–1919, Warszawa 2018; monografie i opracowania: A. Garlicki, *Geneza Legionów. Zarys dziejów Komisji Tymczasowej Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych*, Warszawa 1964 oraz tegoż *Józef Piłsudski 1867–1935*, Kraków 2008; J. Molenda, *Piłsudzczycy i narodowi demokraci 1908–1918*, Warszawa 1980; J. Zamojski, *Powrót na mapę. Polski Komitet Narodowy w Paryżu 1914–1919*, Warszawa 1991; W. Suleja, *Józef Piłsudski*, Wrocław 1995 oraz tegoż *Kosynierzy i strzelcy. Rzecz o irredencie*, Wrocław 1997 i *Tymczasowa Rada Stanu*, Warszawa 1998; W. Milewska, J.T. Nowak, M. Zientara, *Legiony Polskie 1914–1918. Zarys historii*

nie mogła być, co oczywiste, prostą kopią dawnej Rzeczypospolitej. Głębokie i dynamiczne przemiany polityczne, społeczno-kulturowe i gospodarcze, które miały miejsce w XIX stuleciu, sprawiły, że był to w dużej mierze proces tworzenia „nowego” państwa polskiego, nie zaś restytucji Rzeczypospolitej przedrozbiorowej. Natomiast o ciągłości historycznej pomiędzy Pierwszą a Drugą Rzeczpospolitą zdecydowało przetrwanie narodu pozbawionego państwa, zachowującego odrębność i samodzielność w zakresie polityczno-kulturowym, oraz bogate tradycje polityczne i państwowe sprzed 1795 r.

Liderzy polskich sił politycznych u schyłku Wielkiej Wojny w 1918 r. stanęli przed licznymi wyzwaniami, które łącznie składały się na proces państwowotwórczy. Do najważniejszych należy zaliczyć:

- wyodrębnienie terytorium państwa, a także zapewnienie międzynarodowego uznania i bezpieczeństwa;
- wypracowanie ustroju politycznego, godzącego wymogi epoki ze specyfiką sytuacji polskiej oraz aktualnym układem sił politycznych (w tym zdefiniowania monarchicznej lub republikańskiej formy państwa);
- stworzenie nowego systemu społeczno-gospodarczego dostosowanego do potrzeb społeczeństwa przechodzącego dynamiczną przemianę od społeczeństwa typu stanowego do społeczeństwa typu przemysłowego. Emancypacja dotyczyła sfery społeczno-gospodarczej, wyrażając się głównie w dążeniach warstw plebejskich, a także sfery politycznej – materializując się poprzez żądania budowy demokratycznego systemu politycznego.

Wielość sił politycznych, z których żadna nie posiadała zdecydowanego prymatu nad pozostałymi, ich zróżnicowanie ideologiczne odwzorowujące dywersyfikację interesów i wartości w społeczeństwie, brak własnych wzorców ustrojowych gotowych do szybkiej adaptacji oraz pilna potrzeba określenia struktury organów państwa i wzmocnienia pozycji Rzeczypospolitej w świadomości

militarnej i politycznej, Kraków 1998; *Państwo i prawo w polskiej myśli konserwatywnej do 1939 roku*, wybór, wstęp i przypisy B. Szlachta, Warszawa 2002; M. Białokur, *Myśl społeczno-polityczna Joachima Bartoszewicza*, Toruń 2005; A. Kidzińska, *Stronnictwo Polityki Realnej 1905–1923*, Lublin 2007; M. Sobczak, *Stosunek Narodowej Demokracji do kwestii żydowskiej w latach 1914–1919*, Wrocław 2008; J. Kaliński, *Historia gospodarcza XIX i XX w.*, Warszawa 2009; M. Przeniosło, *Polska Komisja Likwidacyjna 1918–1919*, Kielce 2010; *Nacjonalizm polski do 1939 roku. Wzjęcie kultury polskiej i europejskiej*, red. K. Stepnik i M. Gabryś, Lublin 2011; A. Chwalba, *Legiony Polskie 1914–1918*, Kraków 2018; podręczniki: T. Nałęcz, *Sprawa polska w czasie I wojny światowej: materiał pomocniczy dla nauczycieli historii*, Warszawa 1982; *Polska w latach 1864–1918. Wybór tekstów źródłowych do nauczania historii*, red. A. Galos, oprac.: M. Czaplinski, T. Kulak, M. Pater, W. Suleja, Warszawa 1987; W. Pobóg-Malinowski, *Najnowsza historia polityczna Polski 1914–1939*, cz. 1 i 2, Gdańsk 1990; J.M. Małecki, *Zarys dziejów Polski 1864–1939*, Kraków 1991; A. Czubiński, *Historia Polski XX wieku*, Poznań 2000; A. Garlicki, *Historia Polski 1815–2004*, Warszawa 2005; A. Chwalba, *Wielka wojna Polaków 1914–1918*, Warszawa 2018.

mości społecznej oraz oczach przywódców mocarstw programujących porządek powojenny w Europie, wymuszały debatę nad kształtem odradzającej się Polski.

Proces odzyskiwania niepodległości jesienią 1918 r. stawiał na pierwszym planie kwestię organizacji władz odrodzonego państwa. W kolejnych miesiącach nadszedł czas na mozolną pracę nad budową nowego systemu. Badania źródłowe nad okresem 1914–1918, w tym okresem działalności Rady Regencyjnej, stale dostarczają nowych informacji, dowodzą, że istnieje jeszcze wiele luk poznawczych i nieodkrytych dokumentów ważnych, a pozostających na uboczu zainteresowań politologów i historyków. We współczesnej politologii podkreśla się znaczenie wykorzystania źródeł historycznych, a także dyrektyw metodologicznych historii, do badania zjawisk politycznych². Na Wydziale Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych od lat zajmowano się tymi zagadnieniami, a zwłaszcza kwestiami ustroju politycznego³. Tym sposobem

² W. Jakubowski, Ł. Zamęcki, *Metodologia badań politycznych*, [w:] W. Jakubowski, P. Załęski, Ł. Zamęcki, *Nauki o polityce. Zarys koncepcji dyscypliny*, Pułtusk 2013, s. 191.

³ A. Antoszewski (*Ustrój polityczny*, [w:] *Leksykon politologii*, Wrocław 1999) rozumie pod tym pojęciem zespół zasad dotyczących władzy w państwie w rozumieniu władzy publicznej, a także metod jej. Określa on przedmiot władzy państwowej, wytyczając zakres i główne kierunki aktywności państwa, oraz podstawowe prawa, wolności i obowiązki obywateli, jak również precyzując formy i metody ich udziału w realizacji władzy państwowej. Ustrój polityczny opiera się zarówno na zasadach określonych w aktach prawnych, jest określony w ideologii, wynika także z tradycji historycznej. Badacze związani ze środowiskiem Wydziału Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych od lat podejmowali badania w tym zakresie, patrz m.in. zbiory dokumentów: *Komitet Narodowy Polski. Protokoły posiedzeń 1917–1919*, opracowanie, wybór i przygotowanie do druku: M. Jabłonowski, D. Cisowska-Hydzik, Pułtusk–Warszawa 2007; *Ku Rzeczypospolitej demokratycznej. Polska debata ustrojowa 1917–1921*, opracowanie, wybór i przygotowanie do druku: M. Jabłonowski, W. Jakubowski, K. Jajecznik, Pułtusk–Warszawa 2015; *Ostatnia prosta. Rząd Józefa Świerzyńskiego październik–listopad 1918. Dokumenty i materiały*, opracowanie, wybór i przygotowanie do druku: M. Jabłonowski, W. Janowski, G. Sołtysiak, Warszawa 2018; *Protokoły posiedzeń rządów Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego 1917–1918*, cz. 1–3, wprowadzenie J. Winnicki, opracowanie wybór i przygotowanie do druku: M. Jabłonowski, W. Janowski, G. Sołtysiak, Warszawa 2019/2020. Monografie, artykuły, zbiory studiów: A. Łuczak, *Spółeczeństwo i państwo w myśli politycznej ruchu ludowego II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1981; I. Malinowska, *Polskie centrum parlamentarne w latach 1919–1926*, «Przegląd Historyczny» 1990, nr 3–4; J. Szymanek, *Tradycje konstytucyjne. Szkice o roli ustawy zasadniczej w społeczeństwie demokratycznym*, Warszawa 2006; K. Jajecznik, *Wizja systemu politycznego w myśli państwowej Stanisława Głabińskiego*, «Rocznik Nauk Politycznych» 2005, nr 1; tegoż, *Ku Rzeczypospolitej demokratycznej. Debata konstytucyjna u progu niepodległości*, «Społeczeństwo i Polityka. Pismo edukacyjne» 2005, nr 3–4; tegoż, *Projekt konserwatywnej konstytucji odrodzonej Polski*, «Społeczeństwo i Polityka. Pismo edukacyjne» 2006, nr 2; tegoż, *Wizja Polski Ludowej w projekcie konstytucji Włodzimierza Wakara*, «Społeczeństwo i Polityka. Pismo edukacyjne» 2006, nr 3; tegoż, *Przez demokrację do socjalizmu – projekt konstytucji autorstwa Mieczysława Niedziałkowskiego*, «Społeczeństwo i Polityka. Pismo edukacyjne» 2006, nr 4; tegoż, *Demokracja narodowa według projektu konstytucji autorstwa Stanisława Głabińskiego*, «Społeczeństwo i Polityka. Pismo edukacyjne» 2008, nr 1;

m.in. rozwijana jest fundamentalna myśl Franciszka Ryszki, że historyzm jest naczelną dyrektywą metodologiczną nauki o polityce⁴.

Celem niniejszego materiału jest zasygnalizowanie wybranych problemów związanych z budową systemu politycznego w Polsce w ostatnich miesiącach zmagania na frontach Wielkiej Wojny, kiedy to niejako równolegle trwały zmagania o niepodległość i granice. Powyższe oznacza, że poza polem zainteresowania autorów pozostały m.in. kwestie: partii politycznych; zmagania o granice i kształtowania terytorium Polski; podziału administracyjnego kraju; struktury społecznej i procesów migracyjnych a także kompleks zagadnień związanych z gospodarką na ziemiach polskich w okresie 1914–1918.

W pierwszych latach *Wielkiej Wojny*

Wybuch konfliktu zbrojnego w Europie w 1914 r., którego eskalacja i następstwa przerosły wyobrażenia współczesnych, przyniósł Polakom oczekiwaną od dziesiątków lat szansę na odbudowę własnej państwowości. Liczono, że stojące po przeciwnych stronach państwa zaborcze zechcą pozyskać Polaków i przychylnie odniosą się do polskich postulatów⁵. Warto pamiętać, iż na długo przed 1914 r. Roman Dmowski⁶, Józef Piłsudski⁷ i ich środowiska podejmowali

M. Jabłonowski, *Z badań nad dziejami Komitetu Narodowego Polskiego*, «Społeczeństwo i Polityka. Pismo edukacyjne» 2008, nr 4; W. Jakubowski, K. Jajecznik, *U źródeł demokracji w Polsce XX wieku. Debata konstytucyjna w Polsce 1918–1921*, «Rocznik Nauk Politycznych» 2007, nr 10; *Państwo i kultura polityczna – doświadczenia polskie XX wieku. Studia i rozprawy*, redakcja naukowa: W. Jakubowski, T. Słomka, Pułtusk 2008; W. Jakubowski, K. Jajecznik, *Polska debata ustrojowa w latach 1917–1921. Perspektywa politologiczna*, Warszawa–Pułtusk 2010; W. Jakubowski, T. Słomka, *Konstytucyjne organy władzy RP w latach 1989–2011 na tle polskich tradycji polityczno-ustrojowych XIX i XX wieku*, Warszawa 2011.

⁴ W opinii F. Ryszki (*Nauka o polityce. Rozważania metodologiczne*, Warszawa 1984, s. 307): *wszystko co się dzieje w tej dziedzinie posiada dwa podstawowe wyznaczniki: czas i przestrzeń. One tworzą elementarny porządek spraw, dający się opisać w zdaniach orzekających, każdy zaś opis działania może i powinien prowadzić do wyodrębnienia porządków kierujących, sprzyjających lub nie, działaniom skoro założyliśmy, że polityka jest działaniem zorganizowanym i planowym.*

⁵ W. Jakubowski, T. Słomka, rozdział I pt.: *Polskie tradycje polityczno-ustrojowe XIX i początku XX wieku*, [w:] *Konstytucyjne organy władzy RP w latach 1989–2011 na tle polskich tradycji polityczno-ustrojowych XIX i XX wieku*, Warszawa 2011.

⁶ Patrz m.in.: R. Wapiński, *Roman Dmowski*, Lublin 1988 czy K. Kawalec, *Roman Dmowski*, Warszawa 1996; I. Wolikowska, wstęp N. Tomczyk, *Roman Dmowski. Człowiek – Polak – Przyjaciel*, Wrocław 2007, s. 143 i n.

⁷ Patrz m.in.: A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867–1935*, Kraków 2008; W. Suleja, *Józef Piłsudski*, Wrocław–Warszawa 1995; W. Jędrzejewicz, J. Cisek, *Kalendarium życia Józefa Piłsudskiego 1867–1935*, t. I–IV, Łomianki 2006/2007; patrz także: W. Suleja, *Kosynierzy i strzelcy. Rzecz o irredencji*, Wrocław 1997.

najrozmaitsze działania, których celem było stworzenie jak najkorzystniejszego klimatu dla sprawy polskiej.

U progu wojny zaborcy zademonstrowali, że zależy im na pozyskaniu polskiego rekruta⁸. Pierwsze obietnice Petersburga i Berlina w kwestii odbudowy państwowości polskiej nie zostały wszakże poparte jakimikolwiek gwarancjami politycznymi. Z drugiej strony Londyn i Paryż, na tym etapie wojny, uznawały problem polski za wewnętrzną sprawę Rosji i nie podejmowały tej kwestii, by nie psuć stosunków ze wschodnim aliantem. W konsekwencji rozwoju wydarzeń na froncie wschodnim latem 1915 r. armie państw centralnych zajęły obszar zaboru rosyjskiego. Powracała kwestia – wobec odchodzącej nadziei na szybki pokój, a także wyczerpywanie się własnych rezerw – pozyskania Polaków. Temu celowi służył wydany 5 listopada 1916 r. (ostateczną decyzję podjęto 18 października w Pszczynie) manifest dwóch cesarzy: Wilhelma II i Franciszka Józefa I, który zapowiadał utworzenie Królestwa Polskiego z ziem odebranych Rosji⁹. Miało ono funkcjonować w ścisłym związku z Niemcami. Akt 5 Listopada miał mobilizować Polaków, aby wstępowali do Polskiej Siły Zbrojnej (*Polnische Wehrmacht*) – armii, która miała walczyć z Rosją pod komendą niemiecką. Wbrew intencjom Berlina i Wiednia dokument nie przyczynił się do stworzenia wielkiej armii, natomiast spowodował umiędzynarodowienie sprawy polskiej. Obaj władcy uruchomili licytację polityczną, której efektem stał się 11 listopada 1918 r.¹⁰

Ważny głos naszedł zza Oceanu Atlantyckiego, w styczniu 1917 r. prezydent Stanów Zjednoczonych Thomas W. Wilson zapowiedział odbudowę „zjednoczonej, niezależnej i autonomicznej Polski”¹¹. Istotnym punktem zwrotnym stała się także rewolucja rosyjska. W marcu 1917 r. Piotrogradzka Rada Delegatów Robotniczych i Żołnierskich uznała prawo Polaków do niepodległości. Wkrótce

⁸ K. Kumaniecki, *Odbudowa państwowości polskiej, najważniejsze dokumenty 1912–styczeń 1924*, Warszawa 1924, a także *Powstanie II Rzeczypospolitej. Wybór dokumentów 1866–1925*, pod redakcją H. Janowskiej i T. Jędruszcza, Warszawa 1981, patrz: dok. 68: *Odezwy komend wojskowych niemieckiej i austro-węgierskiej do ludności polskiej, wydane po przekroczeniu granicy austro-rosyjskiej, zapowiadające wyzwolenie Polski* z 9.08.1914 oraz dok. 71: *Odezwa Wielkiego Księcia Mikołaja Mikołajewicza, zapowiadająca zjednoczenie ziem polskich pod berłem cara i danie im autonomii* z 14.08.1914.

⁹ Z.J. Winnicki, *Rada Regencyjna Królestwa Polskiego i jej organy (1917–1918)*, Wrocław 2017, s. 23 i n., tam też bogata literatura.

¹⁰ W 1916 r. (zaraz po *Akcji 5 Listopada*) dwór drezdeński zakomunikował, że Wettinowie nie są zainteresowani wysunięciem swojego kandydata do korony, a to z powodu obaw o ewentualne roszczenia terytorialne Prus w stosunku do Saksonii za cenę oddania korony polskiej w ręce saskie. Fryderyk Chrystian w 1918 r. złożył wizytę arcybiskupowi warszawskiemu Aleksandrowi Kakowskiemu, który był członkiem Rady Regencyjnej. M. Affek, *Kwestia kandydatury do tronu polskiego w czasie I wojny światowej*, «Pro Fide Rege et Lege» 1999, nr 1 (33), s. 8–10.

¹¹ *Powstanie...*, patrz dok. 137: *Orędzie W. Wilsona do Senatu Stanów Zjednoczonych w sprawie warunków pokoju* z 22.01.1917.

z podobnym oświadczeniem wystąpił Rząd Tymczasowy. Rosja potwierdzała prawo Polski do własnego państwa¹².

Konsekwencją ogłoszenia Aktu 5 Listopada było m.in. utworzenie Tymczasowej Rady Stanu¹³. Rozporządzenie o jej powołaniu ukazało się 26 listopada 1916 r., miała liczyć 25 członków (15 z Warszawy i 10 z Lublina). Na jej czele stanął Wacław Niemojowski¹⁴. Organem wykonawczym Rady był Wydział Wykonawczy¹⁵. Jakkolwiek Piłsudski złożył rezygnację z pracy w TRS na początku lipca 1917 r., to jednak instytucja trwała nadal. Zasadnicze znaczenie, jak się wydaje, miała praca w jej strukturze 350 urzędników w departamentach, które przygotowywały konkretne rozwiązania legislacyjne. Dotyczy to m.in. Komisji Sejmowo-Konstytucyjnej¹⁶. Uogólniając, agendy TRS zaczęły tworzyć zręby państwowości polskiej m.in. w odniesieniu do administracji, samorządów, sądownictwa, służby zdrowia czy szkolnictwa. Prowadzono kursy, rekrutowano ludzi. Przykładowo Departament Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, potem Komisja Urzędnicza, rekrutujący i przygotowujący urzędników do pracy w przyszłym państwie zarejestrowały ponad 8 tys. kandydatów.

Austriackie i niemieckie koncepcje obsadzenia polskiego tronu

Istotne z punktu widzenia sprawy polskiej w pierwszych latach Wielkiej Wojny wydają się być austriackie i niemieckie koncepcje obsadzenia polskiego tronu. „Zasady ustrojowe i administracyjno-polityczne przyszłego Królestwa Polskiego” sformułowane 15 października 1915 r. przez premiera austriackiego Karla hr. von Stürgkh (1859–1916) przewidywały dla ziem byłego Królestwa Kongresowego, które zostały zajęte przez wojska państw centralnych, status kraju koronnego wchodzącego w skład części austriackiej monarchii

¹² Tamże, patrz dok. 143: *Orędzie Piotrogrodzkiej Rady Delegatów Robotniczych i Żołnierskich, głoszące prawo Polski do niepodległości* z 27 [14].03.1917 oraz dok. 144: *Proklamacja Rządu Tymczasowego Rosji w sprawie powstania niepodległego państwa polskiego* z 29 [16].03.1917.

¹³ W. Suleja, *Tymczasowa Rada Stanu*, Warszawa 1998.

¹⁴ A. Kołodziejczyk, *Niemojowski Wacław (1865–1939)*, [w:] A. Garlicki i in. (red.), *Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1999, s. 257; zastępcą Niemojowskiego w TRS był Józef Mikułowski-Pomorski.

¹⁵ Wydział Wykonawczy dzielił się na departamenty: Komisję Wojskową (Józef Piłsudski); Komisję Skarbu (Stanisław Dzierzbicki); Spraw Politycznych (Wojciech Rostworowski); Spraw Wewnętrznych (Michał Łempicki); Gospodarstwa Społecznego (Stanisław Janicki); Pracy (Władysław Kunowski); Sprawiedliwości (Stanisław Bukowiecki); Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (Józef Mikułowski-Pomorski).

¹⁶ W jej pracach, spoza grona TRS, brali udział m.in. Oswald Balzer, Stanisław Kutrzeba, Józef Buzek, Władysław L. Jaworski, Herman Diamand czy Tomasz Nocznicki.

Habsburgów. Propozycja Ballhausplatz nie spotkała się jednak z przychylnym przyjęciem w Rzeszy. Podczas wizyty ministra spraw zagranicznych Istvána (Stephan) Buriana von Rajecz (1851–1922)¹⁷ w Berlinie w kwietniu 1916 r. kanclerz Theobald von Bethmann Hollweg (1856–1921)¹⁸ oświadczył, że Niemcy rozwiązaniem sprawy polskiej wiążą z utworzeniem z Królestwa Polskiego tzw. państwa buforowego – związanego sojuszniczo z Rzeszą.

Anonimowy projekt konstytucji przyszłego Królestwa Polskiego oraz układu państwowego z Rzeszą Niemiecką (integralnej części konstytucji) – oparty na rozwiązaniach ustrojowych ówczesnej konstytucji pruskiej – oddawał tron polski księciu Fryderykowi Christianowi Wettinowi¹⁹ (drugiemu synowi ostatniego króla Saksonii Fryderyka Augusta III, który abdykował 13 listopada 1918 r.²⁰ – późniejszemu margrabiemu Miśni i księciu Saksonii – i jego żony księżniczki tokańskiej Luizy Habsburg-Lothringen). Koncepcja ta wynikała z uwarunkowań historyczno-politycznych: saskiej sukcesji tronu polskiego w Konstytucji 3 Maja oraz Konstytucji Księstwa Warszawskiego i koligacji rodzinnych.

Wśród potencjalnych kandydatur do tronu „na wokandzie prasowej” wiosną 1916 r. pozostawały: Wettin, jeden z Hohenzollernów oraz książęta bawarscy: Leopold Wittelsbach²¹ (brat króla Bawarii Ludwika III²²) i Rupprecht Wittelsbach²³ (syn Ludwika III²⁴; matka: Maria Teresa Henrietta Dorota Habsburg-Este) – „byleby byli katolikami i cieszyli się poparciem Wiednia”. Kandydatem sugerowanym w czerwcu 1916 r. przez cesarza Wilhelma II Austrii – za cenę całkowitego podporządkowania Królestwa Niemcom – był arcyksiążę Karol Stefan z Żywca²⁵. Za jego osobą przemawiało szereg argumentów: dobra

¹⁷ Szef MSZ 1915–1916.

¹⁸ Kanclerz Cesarstwa Niemieckiego i premier Prus w latach 1909–1917.

¹⁹ Fryderyk Krystian Albert Leopold Anno Sylwester Makary Wettin (1893–1968) – głowa rodu Wettynów od 1932.

²⁰ Starszy brat Jerzy zrzekł się praw do korony w 1923 r. i wstąpił do Towarzystwa Jezusowego.

²¹ Leopold Maksymilian Józef Maria Arnulf, książę Bawarii (Leopold Maximilian Joseph Maria Arnulf von Bayern) (1846–1930) – książę Bawarii, feldmarszałek, dowodzący Armią Cesarstwa Niemieckiego i Armią Austro-Węgier na froncie wschodnim I wojny światowej (Ober-Ost).

²² Ludwik III Wittelsbach (Józef Maria Alojzy Alfred Wittelsbach) (1845–1921) – ostatni król Bawarii, panujący w latach 1913–1918.

²³ Ruppert Maria Luitpold Ferdinand Kronprinz von Bayern, Herzog von Bayern (1869–1955) – ostatni następca tronu Bawarii jako książę koronny Bawarii. Pozostawał w opozycji do narodowych socjalistów. Od 1916 r. feldmarszałek. Od śmierci matki jako-bicki pretendent do tronu Anglii i Szkocji.

²⁴ Pierwszy niemiecki monarcha zmuszony do abdykacji (7.11.1918).

²⁵ Karol Stefan Habsburg-Lotaryński (Karl Stephan Eugen Viktor Felix Maria von Habsburg-Lothringen) (1860–1933) – austriacki arcyksiążę z żywieckiej linii Habsburgów. Pierwszy Habsburg, który opanował j. polski.

znajomość języka polskiego, pokrewieństwo z Piastami i Jagiellonami, kolidacje rodzinne z Czartoryskimi i Radziwiłłami, włości w Żywcu, mecenat nad kulturą polską.

Ani jednak Franciszek Józef, ani Karol I nie chcieli zaakceptować kandydatury kuzyna z Żywca do polskiej korony. Austria obawiała się nadmiernej ustępliwości wobec Polaków, co by mogło grozić chęcią oderwania Galicji od Austrii. Nadal popierali pomysł powołania na tron Fryderyka Chrystiana Saskiego. Kres jednak koncepcjom monarchicznym państw zaborczych położył dalszy bieg wypadków militarnych i politycznych.

Intronizacja Rady Regencyjnej i jej aktywność polityczna

Bardziej konkretne kroki w kwestii polskiej rządu mocarstw centralnych podjęły w 1917 r. Po konsultacjach postanowiono powołać „władzę państwową” – rząd polski. 12 września 1917 r. generał-gubernatorzy Austro-Węgier i Niemiec ogłosili patenty swych cesarzy o ustanowieniu władzy państwowej w Królestwie Polskim, a 15 października 1917 r. przeprowadzono uroczystą intronizację Rady Regencyjnej²⁶. Ostatecznie w skład Rady weszli: arcybiskup metropolita warszawski Aleksander Kakowski, prezydent Warszawy Zdzisław książe Lubomirski i ziemianin Józef Ostrowski. Regencja została zaprzysiężona 27 października.

Kolejnym krokiem było podjęcie starań o powołanie rządu, na czele którego – ostatecznie – stanął 7 grudnia Jan Kucharzewski²⁷. 3 stycznia 1918 r. Rada Regencyjna wydała dekret o organizacji władz naczelnych w Kró-

²⁶ 12 września 1917 r. ukazał się patent stwierdzający, że najwyższa władza w Królestwie Polskim zostaje oddana w ręce trzyosobowej Rady Regencyjnej. Na ręce regentów Tymczasowa Rada Stanu złożyła swój mandat. Rozwiązanie powyższe zakładano jako tymczasowe do momentu objęcia władzy przez króla lub regenta. Rada Regencyjna miała sprawować władzę za pośrednictwem Rady Ministrów z prezydentem na czele. W tej kwestii szeroko: Z.J. Winnicki, *Rada...*, s. 35 i n., patrz także: J. Gaul, D. Makiłło (red.), *Przystanek na drodze do niepodległości: działalność Rady Regencyjnej w latach 1917–1918*, Warszawa 2018; D. Górecki, *Pierwsza Władza Suwerenna w odrodzonej Polsce*, [w:] W.L. Ząbek (red.), *Twórcy Niepodległości. Praca zbiorowa*, Warszawa 1999; J. Sibora, *Między zniewoleniem a niepodległością: z dziejów przedstawicielstwa Rady Regencyjnej w Moskwie*, Gdańsk 2001; Z.J. Winnicki, *Rada Regencyjna Królestwa Polskiego i jej organy (1917–1918)*, Wrocław 2017; *Rola Krakowa w odzyskaniu niepodległości: znaczenie Rady Regencyjnej w uformowaniu ustroju państwa polskiego*, opracował M. Jabłoński, Kraków 2017; J. Gaul, D. Makiłło, W. Morawski (red.), *Przystanek w drodze do niepodległości: działalność Rady Regencyjnej w latach 1917–1918*, Warszawa 2018.

²⁷ Jan Kucharzewski, [w:] S. Łoza (red.), *Czy wiesz kto to jest?*, Warszawa 1938, s. 392. Uwarunkowania powołania gabinetu i zagadnienia organizacyjno-regulaminowe patrz: J. Molenda, *Piłsudzczy i narodowi demokraci 1908–1919*, Warszawa 1980, s. 419 i n.;

lestwie, na mocy którego powołano do życia 8 resortów: sprawiedliwości, spraw wewnętrznych, skarbu, oświaty i wyznań, rolnictwa i dóbr koronnych, przemysłu i handlu, opieki społecznej i ochrony pracy oraz aprowizacji. Przy premierze miały funkcjonować: Departament Spraw Politycznych, Komisja Wojskowa i Komisja Urzędnicza. Rząd w istniejących warunkach nie miał natomiast wpływu na politykę zagraniczną i wojskową. W rządzie znalazło się wielu wybitnych przedstawicieli polskiego świata polityki²⁸. Rząd wypracował zasady wewnętrznego funkcjonowania i formy wyrażania wspólnego stanowiska. Powołał liczne zespoły opiniodawczo-doradcze. Po miesiącu od powołania gabinetu wydano dekret o powołaniu Rady Stanu, która miała pełnić rolę surogatu parlamentu.

Nowa sytuacja polityczna, w jakiej znalazła się sprawa polska, od pierwszych tygodni była komplikowana przez planowaną konferencję pokojową w Brześciu. Na apel bolszewików o rokowania pokojowe odpowiedziały jedynie rządy mocarstw centralnych. Polacy, mimo usilnych starań, nie otrzymali zaproszenia. Do Brześcia natomiast przybyła delegacja Centralnej Rady Ukraińskiej i 9 lutego 1918 r. podpisano z nią układy, na mocy których Ukrainie przyznano ziemię chełmską i Podlasie, obiecując w przyszłości Galicję Wschodnią. Tereny te były uznawane nad Wisłą za bezsprzecznie polskie. Ponadto inne przewidywane rozwiązania terytorialne, m.in. w kwestii niepodległości Litwy budziły zasadnicze sprzeciw Polaków²⁹. Brześć powszechnie potraktowano jako kolejny rozbiór Polski³⁰.

W konsekwencji ustaleń brzeskich nastąpił bunt Polaków przeciwko polityce państw centralnych. Rada Regencyjna złożyła ostry protest. Do dymisji podał się generał-gubernator w Lublinie Stanisław Szeptycki, a także rząd Kucharzewskiego³¹. Przez Królestwo Polskie przetoczyła się fala demonstracji³².

T. Suleja, *Tymczasowa rada Stanu*, Warszawa 1998, s. 221 oraz Z.J. Winnicki, *Rada...*, s. 92–97.

²⁸ W tej grupie można wymienić m.in. Stanisława Bukowieckiego, Antoniego Ponikowskiego, Jana Kantego Steczkowskiego, Jana Steckiego czy Józefa Mikułowskiego-Pomorskiego.

²⁹ W tej materii patrz m.in.: M. Jabłonowski, W. Jakubowski, *Military Aspects of the Dispute Between Poland and Lithuania over the North-Eastern Borderlands (1919–1920): Polish Perspective*, «Istorija» (Vytauto Didžiojo Universitetas Kaunas), 2022, t. 125, nr 1, s. 4–41, <https://doi.org/10.15823/istorija.2022.125.1>.

³⁰ *Powstanie...*, patrz dok. 187: *Traktat pokoju między Niemcami, Austro-Węgrami, Bułgarią i Turcją a Ukraińską Republiką Ludową*. Patrz także W. Roszkowski, *Mistrzowska gra Józefa Piłsudskiego*, Kraków 2018, s. 72–73.

³¹ Z.J. Winnicki, *Rada...*, s. 97–103.

³² Przykładowo patrz: *Odezwa PPS, PSL, SNN, ZSD przedstawiająca stanowisko tych stronnictw wobec traktatu brzeskiego, państw centralnych oraz Rady Regencyjnej i jej rządu (Powstanie...*, patrz dok. 190).

W Warszawie w połowie lutego rozpoczął się strajk, wsparty m.in. przez protesty w Chełmie, Dąbrowie, Kielcach, Kraśniku, Lublinie, Ostrowcu, Piotrkowie, Radomiu czy Starachowicach. Generał-gubernator Hans von Beseler w konsekwencji nałożył na Warszawę kontrybucję w wysokości 250 tys. marek. Jedną z istotnych reperkusji sytuacji politycznej mającej dalekosiężne konsekwencje była likwidacja oddziałów polskich walczących po stronie państw centralnych, w tym także znajdujących się na terytorium Rosji, nad którymi opiekę przejęła Rada Regencyjna³³. Traktaty brzeskie spowodowały upadek autorytetu Niemiec i Austro-Węgier.

W początkach 1918 r. znacząco wzmocniły się nadzieje na ostateczne rozwiązanie sprawy polskiej przy pomocy państw zachodnich. W styczniu w programie pokojowym prezydenta Wilsona (tzw. „14 punktów”) znalazł się postulat odbudowy Polski, która: „winna obejmować terytoria zamieszkałe bezsprzecznie przez ludność polską, mieć zapewniony wolny i bezpieczny dostęp do morza”³⁴. Kolejnym, doniosłym krokiem z tego kierunku stała się deklaracja Anglii, Francji i Włoch przyjęta w czerwcu 1918 r. w Wersalu³⁵. W toku międzysojuszniczej konferencji szefów rządów uznano tam m.in., że jednym z warunków trwałego i sprawiedliwego pokoju w Europie jest utworzenie niepodległego państwa polskiego z dostępem do morza. Wobec upadku Rosji jej miejsce w polityce międzynarodowej mogły zająć nowo utworzone państwa jak na przykład Czechosłowacja, Jugosławia czy Polska, stąd blok Ententy w 1918 r. udzielił poważnego wsparcia ich aspiracjom niepodległościowym.

W kwietniu 1918 r. Rada Regencyjna powołała kolejny rząd z Janem Kantym Steczkowskim na czele³⁶. Do dorobku administracyjnego gabinetu, poza dookreśleniem kompetencji poszczególnych resortów, należy zaliczyć wdrożenie trybu konsultacji międzyresortowych, a także przygotowywania licznych projektów aktów prawnych³⁷.

Niemal równocześnie przeprowadzono wybory do Rady Stanu. Liczyła ona 110 członków, z których połowę wybierały rady miejskie i sejmiki powiatowe. Jej inauguracyjne posiedzenie odbyło się 21 czerwca na Zamku Królewskim

³³ Szeroko w tej kwestii H. Bagiński, *Wojsko Polskie na wschodzie 1914–1920*, Warszawa 1921, patrz także J. Rzepecki, *Rodowód wojska Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1998, s. 81 i n.

³⁴ *Powstanie...*, patrz dok. 181: *Orędzie W. Wilsona do Kongresu Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej*.

³⁵ Tamże, patrz dok. 199: *Uchwała premierów Francji, W. Brytanii i Włoch w sprawie celów wojennych Mocarstw Sprzymierzonych, podjęta na posiedzeniu Najwyższej Rady Wojennej*.

³⁶ Z. Landau, *Steczkowski Jan Kanty (1862–1929)*, [w:] *Encyklopedia Historii Gospodarczej Polski do 1945 roku*, t. II, red. A. Mączak, Warszawa 1981, s. 342.

³⁷ A. Chwalba, *Wielka wojna Polaków 1914–1918*, Warszawa 2018, s. 302–303.

w Warszawie. Marszałkiem Rady został Franciszek J. Pułaski³⁸. Do września 1918 r. odbyła ona 14 posiedzeń. Następnie Rada Regencyjna odroczyła jej sesję, by na początku października ją rozwiązać. Instytucja ta nie odegrała istotniejszej roli. Berlin i Wiedeń pozwoliły ją powołać i wybrać, ale nie pozwoliły jej skutecznie działać. Ponadto po Brześciu znaczenie politycznych rozsad w łonie instytucji powoływanych przez państwa centralne w zasadniczy sposób zmalało. Nastąpił czas oczekiwania na nowe rozwiązania, instytucje i autorytety³⁹.

W nowej sytuacji politycznej, po rozwiązaniu Rady Stanu, w obliczu załamania się państw centralnych (destrukcja Austro-Węgier, rewolucja w Niemczech), a także toczących się rokowań rozejmowych na froncie zachodnim, Rada Regencyjna powołała rząd o charakterze ponadzaborowym, zmierzając do odbudowy niepodległego państwa.

Schyłek 1918 r., to czas, kiedy siły władz okupacyjnych słabły, a klęska mocarstw centralnych stawała się oczywista. W kwestiach polskich przykładem jest dzień 21 października, kiedy to niemiecki generał-gubernator warszawski Hans von Beseler złożył urząd Naczelnego Wodza Polskiej Siły Zbrojnej. Z olbrzymią dozą prawdopodobieństwa można było przyjmować, że na ziemiach Królestwa Polskiego dojdzie do zasadniczych zmian.

W zaistniałej sytuacji regenci zdecydowani byli zmierzać w kierunku powołania kolejnego gabinetu odzwierciedlającego zasadnicze nurty polityczne funkcjonujące w życiu publicznym⁴⁰. Ich hipotekę obciążało jednakże w opinii wielu środowisk współdziałanie z zaborcami, co w przypadku socjalistów i ludowców wykluczało współpracę. W wyniku przeprowadzonych konsultacji wyłoniła się koncepcja utworzenia rządu koalicyjnego z przewodniczącym prezydium Międzypartyjnego Koła Politycznego⁴¹ Józefem Świeżyńskim⁴² na czele.

³⁸ A. Szklarska-Lohmanowa, *Pułaski Franciszek Jan (1875–1956)*, PSB, t. XXIX, Warszawa–Kraków 1986, s. 374–380.

³⁹ Z.J. Winnicki, *Rada...*, s. 129 i n., a także *Powstanie...*, patrz dok. 200: *Deklaracja przedstawicieli ZL w radzie Stanu, z którą solidaryzowało się PSL „Piast”, precyzująca stanowisko wobec nowo otwartej rady, przyszłego sejmu polskiego i państw centralnych*.

⁴⁰ Być może zaistniała zmiana była przyczyną usunięcia się z formułowania gabinetu przez J. Kucharzewskiego.

⁴¹ *Międzypartyjne Koło Polityczne* – organizacja utworzona z inicjatywy zwolenników KNP w październiku 1915 r., działająca do 1918 r. w Królestwie Polskim. W 1918 r. nawiązało współpracę z Radą Regencyjną oraz z Komitetem Narodowym Polskim w Paryżu. W jego skład wchodziły m.in. Stronnictwo Polityki Realnej, Polska Partia Postępowa, Stronnictwo Chrześcijańsko-Demokratyczne, akces do MKP zgłosił także Związek Niezależności Gospodarczej. W strukturze Koła działali m.in.: Zygmunt Chrzanowski, Andrzej Wierzbicki, Józef Świeżyński; organy prasowe: „Wiadomości Polityczne”, „Kurier Warszawski”.

⁴² Józef Świeżyński (1868–1948), ziemianin z kielecczyny, polityk i lekarz, działacz Związku Młodzieży Polskiej „Z”, członek Ligii Narodowej, w latach 1906–1915 trzykrotnie wybierany do Dumy Państwowej Imperium Rosyjskiego z guberni radomskiej, po wybuchu wojny zaangażowany w działalność Komitetu Pomocy biskupa Adama Stefana Sapiehy,

Koło stanowiło czołową siłę nurtu pasywistycznego skupiającego narodowych demokratów, chrześcijańskich demokratów i realistów, do tej pory niechętnego Radzie. Świeżyński zdecydował się przyjąć misję sformowania gabinetu, wydało się bowiem, że nadszedł moment, w którym programowo antyniemiecka orientacja może sięgnąć po władzę. Reskrypt powołujący nowego Prezydenta Ministrów ukazał się 23 października, wtedy też miało miejsce pierwsze posiedzenie rządu⁴³. Na wniosek premiera Rada powołała pozostałych członków rządu. Składał się on z doświadczonych polityków, w zdecydowanej większości reprezentujących prawicę społeczną, w wielu przypadkach mających za sobą doświadczenia w pracach tak organów państwowych, jak i samorządowych. Wydaje się, że u podstaw podjętej decyzji członków Rady Regencyjnej jak i polityków MKP, leżała obawa, że przedłużający się kryzys i naruszenie ciągłości władzy mogą zaowocować poważnymi wstrząsami społecznymi i w konsekwencji, przy znacznej radykalizacji nastrojów społecznych, otworzyć drogę do władzy ugrupowaniom lewicowym, wśród których postrzegano także POW⁴⁴.

Gabinet ten jako pierwszy nie starał się o akceptację władz okupacyjnych niemieckich i austro-węgierskich. Idąc dalej tą drogą, po kilku dniach (28 października) Rada zdecydowała o powołaniu gen. Tadeusza Rozwadowskiego na stanowisko szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego. Natychmiast przystąpił on do organizacji Sztabu Generalnego i Ministerstwa Spraw Wojskowych.

Gabinet Świerzyńskiego przedstawiał się następująco. Ministrem Spraw Wewnętrznych został Józef Chrzanowski (1872–1936), polityki i działacz gospodarczy, dyrektor syndykatu rolniczego, a następnie prezes Banku Towarzystw Spółdzielczych. Od 1914 r. członek Ligii Narodowej, a w 1918 r. wybrany członkiem Rady Stanu⁴⁵. Ministrem Spraw Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego został Antoni Ponikowski (1878–1949), inżynier, profesor Politechniki Warszawskiej, polityk; działacz Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego; w 1916 r. członek Rady Głównej Opiekuńczej; w 1917 r. aktywny w departa-

w latach 1915–1918 prezes Międzypartyjnego Koła Politycznego, w kwietniu 1918 r. wybrany członkiem Rady Stanu Królestwa Polskiego. Szerzej patrz: T. Schramm, *Gabinety...*, s. 24, patrz także J. Myjak, *Z redakcyjnego archiwum. O Józefie Świeżyńskim opowieść*, «Wiadomości Lipnickie» 2011, nr 3, s. 14–16.

⁴³ Okoliczności powołania gabinetu, w tym zagadnienia ustrojowo polityczne, przedstawia szeroko Z.J. Winnicki, *Rada Regencyjna...*, s. 117–118.

⁴⁴ T. Schramm, *Gabinety...*, s. 23. Księżna Zdzisławowa Lubomirska odnośnie kierującego pracami POW Śmigłego-Rydza na początku listopada 1918 r. z pewną obawą notowała (*Pamiętnik księżnej Marii Zdzisławowej Lubomirskiej 1914–1918*, do druku przygotował J. Pajewski, objaśnienia A. Kosicka-Pajewska, Poznań 2002, s. 702–703): *człek niesforny, niebezpieczny, jak dotąd Rady Regencyjnej przeciwnik, a Piłsudskiego gorący zwolennik i zastępca – ideowiec, socjalista, doskonały żołnierz, mężny a niekarny w boju, malarz z zawodu, były wachmistrz w wojsku*.

⁴⁵ W. Jabłonowski, *Chrzanowski Zygmunt*, PSB, 1937, t. III, s. 467–468.

mentach Tymczasowej Rady Stanu; w rządzie J. Kucharzewskiego pełnił funkcję Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, a w okresie od 27 lutego do 4 kwietnia 1918 r. funkcję Tymczasowego Premiera⁴⁶. Ministrem Sprawiedliwości został Józef Higersberger (1856–1921), prawnik, polityk, radca prawny Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego oraz przewodniczący Koła Prawników Warszawskich; prezes Sądu Okręgowego, a następnie Apelacyjnego w Warszawie; minister w gabinecie Jana Kantego Steczkowskiego⁴⁷. Stanowisko Ministra Rolnictwa i Dóbr Koronnych objął Władysław Grabski (1874–1938), ekonomista i historyk, polityk narodowej demokracji; poseł do Rosyjskiej Dumy (1905–1912); członek Komitetu Narodowego Polskiego; wiceprezes Centralnego Komitetu Obywatelskiego w Warszawie, prezes Centralnego Komitetu Obywatelskiego w Rosji (1915–1918); członek Naczelnej Rady Ludowej⁴⁸. Andrzej Wierzbicki (1877–1961), działacz gospodarczy, polityk; działacz Związku Młodzieży Polskiej „Z”; dyrektor Towarzystwa Przemysłowców Królestwa Polskiego; członek Ligii Narodowej, członek Centralnego Komitetu Obywatelskiego i Głównej Rady Opiekuńczej; w 1918 r. członek Rady Stanu⁴⁹, został Ministrem Przemysłu.

26 października Rada Regencyjna dokooptowała do tego składu kolejne osoby, w tym: jako Ministra Spraw Zagranicznych – Stanisława Głąbińskiego (1862–1941), prawnika, polityka i publicystę, profesora i rektora Uniwersytetu we Lwowie; członka Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego, prezesa Koła Polskiego w Sejmie Krajowym Galicji oraz prezesa Koła Sejmowego; w 1911 r. Ministra Kolei w rządzie austriackim; członka Centralnego Komitetu Narodowego, a potem Naczelnego Komitetu Narodowego⁵⁰; Ministerstwo Opieki Społecznej

⁴⁶ A. Giza, *Ponikowski Antoni*, [w:] *Ministrowie Polski Niepodległej 1918–1945*, red. M. Baumgart, H. Walczak, A. Wątor, Szczecin 2001, s. 316–318; patrz także *Antoni Ponikowski*, <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/antoni-ponikowski> (18.01.2019).

⁴⁷ Szeroko na temat aktywności J. Higersbergera w ostatnim gabinecie Rady Regencyjnej: M. Jabłonowski, W. Janowski, G. Sołtysiak (wybór, opracowanie), *Ostatnia prosta. Rząd Józefa Świerzyńskiego październik–listopad 1918. Dokumenty i materiały*, Warszawa 2018; patrz także *Józef Higersberger*, https://pl.wikipedia.org/wiki/J%C3%B3zef_Higersberger (18.01.2019).

⁴⁸ M.M. Drozdowski, *Władysław Grabski*, Rzeszów 2002; W. Morawski, *Władysław Grabski premier rządu polskiego 23 VI–24 VII 1920, 19 XII 1923–14 XI 1925*, [w:] *Prezydenci i premierzy II Rzeczypospolitej*, red. A. Chojnowski, P. Wróbel, Wrocław–Warszawa 1992, s. 121–134.

⁴⁹ A. Wierzbicki, [w:] *Czy wiesz kto to jest?*, red. S. Łoza, Warszawa 1938, s. 796 oraz J. Kofman, A. Wierzbicki, [w:] *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku*, red. naczelny A. Mączak, Warszawa 1981, s. 477 i A. Wierzbicki, [w:] *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, red. naukowa J. Majchrowski, współpraca G. Mazur, K. Stepan, Warszawa 1994, s. 468–469.

⁵⁰ A. Galos, *Głąbiński Stanisław*, PSB, 1960, t. VIII, s. 102–105, patrz także W. Giza, *Stanisław Głąbiński – przedstawiciel kierunku historycznego na Uniwersytecie Lwowskim*, «Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie» 2004, nr 650.

i Ochrony Pracy objął Józef Wolczyński (1880–1954), działacz spółdzielczy, społeczny i samorządowy; członek Głównego Komitetu Obywatelskiego w Łodzi; od kwietnia 1918 r. członek Rady Stanu Królestwa Polskiego⁵¹; Ministrem Komunikacji został Wacław Paszkowski (1881–1950), inżynier, technolog, profesor Politechniki Warszawskiej; pracownik biura budowy Mostu Poniatowskiego w Warszawie, redaktor pisma «Przegląd Techniczny»; członek Centralnego Komitetu Obywatelskiego Królestwa Polskiego w Rosji⁵²; na stanowisko Ministra Apropozycji desygnowano Antoniego Mińkiewicza (1881–1920), inżyniera, górnika, działacza społecznego; prezesa Komitetu Ratunkowego w Olkuszu⁵³. W kolejnych dniach gabinet był uzupełniany, m.in. 30 października na stanowisko Ministra Skarbu został powołany Józef English (1874–1924), działacz gospodarczy i społeczny, prawnik; prezes Banku Związku Spółek Zarobkowych; współzałożyciel Związku Fabrykantów; redaktor poznańskiego pisma «Fabrykant»⁵⁴.

Zwraca uwagę, że Świerzyński w piśmie skierowanym do kanclerza niemieckiego, ks. Maksymiliana Badeńskiego, a opublikowanym w Monitorze Polskim w dniu 24 października, informował, że Józef Piłsudski został powołany na stanowisko Ministra Spraw Wojskowych w jego rządzie⁵⁵. Jak się wydaje gest ten miał na celu otwarcie drogi do porozumienia z lewicą⁵⁶. W zastępstwie nieobecnego brygadiera, funkcje Kierownika resortu powierzono pułkownikowi Janowi Wroczyńskiemu (1876–1945), oficerowi byłej armii rosyjskiej. W latach wojny walczył na froncie niemieckim, po rewolucji 1917 r. znalazł się w Związku Wojskowych Polaków na Białorusi; od października 1917 r. do maja 1918 r. w I Korpusie Polskim na Wschodzie. Po jego kapitulacji przedostał się do Warszawy, gdzie był członkiem Tajnej Rady Wojskowej. 25 października 1918 r. reskryptem Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego został przyjęty do Wojska Polskiego⁵⁷. Nieobsadzone pozostało stanowisko Ministra Zdrowia

⁵¹ Od 25.10., biorący udział w posiedzeniu Rady Ministrów, jako Minister Opieki Społecznej i Ochrony Pracy, od 28.10., jako Minister Ochrony Pracy, patrz: *Wolczyński Józef*, [w:] *Kto był kim...*, s. 475–476 oraz A. Kempa, M. Zawadzka, *Tablice pamięci*, Łódź 2000, s. 30.

⁵² S. Konarski, *Wacław Paszkowski*, PSB, t. XXV, s. 309–311 oraz *Wacław Paszkowski*, [w:] *Czy wiesz kto...*, s. 556–557.

⁵³ Z. Landau, *Antoni Mińkiewicz*, PSB, t. XXI, s. 318–320 oraz *Mińkiewicz Antoni*, [w:] *Kto był kim...*, s. 56.

⁵⁴ M.S. Rum, *Józef English*, [w:] *Wielkopolski Słownik Biograficzny*, Warszawa–Poznań 1981 oraz *English Józef*, [w:] *Kto był kim...*, s. 38.

⁵⁵ *Mając zaszczyt donieść o objęciu przeze mnie urzędu polskiego prezydenta ministrów, pozwalam sobie zwrócić uwagę, że na ministra spraw wojskowych powołany został internowany w Magdeburgu brygadier Józef Piłsudski. Sądzę [...] iż Wasza Wielkokościąca Wysokość w uzasadnionym obopólnym interesie obu państw uzna za słuszne umożliwienie brygadierowi Piłsudskiemu powrotu do kraju*, patrz MP 184 z 24.10.1918.

⁵⁶ Patrz Z.J. Winnicki, *Rada Regencyjna...*, s. 119, a zwłaszcza przypis 272.

⁵⁷ P. Stawecki, *Słownik biograficzny generałów Wojska Polskiego 1918–1939*, Warszawa 1994, s. 355–356 oraz M. Wołos, *Ministrowie spraw wojskowych Jan Wroczyński 16 I–27 II 1919*

Publicznego, pomimo utworzenia 2 listopada odpowiedniego resortu. Jego pracami kierował Władysław Szenajch (1879–1964), lekarz pediatra, filozof medycyny, społecznik i organizator służby zdrowia; naczelny lekarz szpitala dla dzieci Anny-Marii w Łodzi; od 1913 r. ordynator warszawskiego szpitala im. Karola i Marii; od 1917 r. referent, a następnie naczelnik Wydziału Opieki Państwowej nad Dzieckiem i Matką w Ministerstwie Zdrowia Publicznego, Opieki Społecznej i Ochrony Pracy⁵⁸. Jak podaje Marian Sejda przewidywano ponadto powołanie dwóch ministrów bez teki dla przedstawicieli zaborów austriackiego i niemieckiego⁵⁹. Stanowisk tych nie zdołano obsadzić.

Gabinet, o którym mowa, był pierwszym rządem Rady Regencyjnej wprowadzanym w urzędowanie bez uzgodnień z władzami okupacyjnymi. Nie może dziwić, że utrzymali w nim stanowiska politycy bliscy Radzie Regencyjnej jak Ponikowski i Higersberger, jednakże zwraca uwagę – i to stanowiło zasadniczą zmianę – większość uzyskali działacze narodowej demokracji jak Głębiński, czy aktywni w Międzypartyjnym Kole Politycznym jak Chrzanowski czy Wierzbicki. Premier Świeżyński jednoznacznie używał retoryki państwowej, mówiąc o państwie polskim, choćby w depeszach do niemieckiego kanclerza. Znalazło to potwierdzenie na spotkaniu z dziennikarzami 29 października, kiedy zarysował program swojego rządu. W nawiązaniu do deklaracji prezydenta Wilsona mówił o wcielaniu w życie hasła zjednoczonej i niepodległej Polski z wolnym dostępem do morza. Aby osiągnąć ten cel należało, w jego opinii, z dobrą wolą i bez niepotrzebnych zadrażnień uzyskać pełną niezależność rządu i społeczeństwa od władz okupacyjnych. Zapowiadał wybory do Sejmu Ustawodawczego i starał się przeciwdziałać narastającym radykalnym nastrojom zwłaszcza na lewicy, mówiąc o koniecznych reformach, w tym rolnej, dlatego też celu prowadzono rozmowy z lewicą, proponując jej miejsce w rządzie⁶⁰. Prowadzone konsultacje dowiodły, że działania prezesa ministrów nie mogły jednak liczyć na powszechną akceptację.

oraz Józef Leśniewski 27 II 1919–9 VIII 1920, [w:] Ministrowie spraw wojskowych 1918–1944. Z badań nad polityką wojskową Polski, red. M. Jabłonowski, Pułtusk 2005, s. 17–52.

⁵⁸ Szenajch Władysław, [w:] *Czy wiesz kto...*, s. 719–720 oraz Szenajch Władysław Ludwik, [w:] *Kto był kim...*, s. 71. Na stanowisko ministra planowano powołać dr T. Janiszewskiego z Krakowa, który wspomnianej funkcji nie zdążył objąć.

⁵⁹ M. Sejda, *Polska na przełomie dziejów. Fakty i dokumenty*, t. I–II, Poznań–Warszawa, 1927, 1931, s. 502.

⁶⁰ Tekst wystąpienia J. Świeżyńskiego, MP 188 z 29.10.1918. W opinii Z.J. Winnickiego, (*Rada Regencyjna...*, s. 120) *Rząd Świeżyńskiego zdawał sobie sprawę z tego, że główną jego słabością niezależnie od ogromu piętrzących się trudności natury praktycznej jest brak oparcia w szerszych warstwach społecznych. To zatem, nie obecność okupantów, którzy przestali w praktyce mieć wpływ na władze polskie, było główną przyczyną, że od początku swego istnienia, negatywnie nastawiony wobec RR lecz właśnie przez nią powołany rząd szukał sposobów wzmocnienia się oraz mimo wszystko próbował umocnić kierunek przez*

Aktywność gabinetu Świerzyńskiego przerwał, poważny z punktu widzenia aktywistów, incydent jaki miał miejsce w dniu 3 listopada. Wtedy to Minister Spraw Wewnętrznych Chrzanowski zgłosił postulat zgodny z celami politycznymi narodowych demokratów, by przyjąć wniosek o usunięciu Rady Regencyjnej, co otworzyłoby drogę do powołania Rządu Narodowego. Przygotowano stosowną odezwę⁶¹ i niezwłocznie przedstawiono go Radzie Regencyjnej. Próba zaskoczenia i liczenia na pasywność regentów nie powiodła się. Nie tylko nie ustąpili pod naciskiem, ale w trybie natychmiastowym udzielili zbuntowanemu rządowi dymisji. Wydali reskrypt dymisjonujący rząd w pełnym składzie i zawieszający go w czynnościach ze skutkiem natychmiastowym⁶². Od 4 listopada 1918 r. urzędowała Rada Tymczasowych Kierowników Ministerstw z Władysławem Wróblewskim na czele, która miała załatwiać sprawy bieżące aż do dalszego zarządzenia⁶³.

siebie reprezentowany, czyli prawicę społeczną [...]. Właśnie na tym tle nowo utworzony gabinet podjął kroki mające na celu uniezależnienie się od RR.

⁶¹ *Polacy! W obliczu najwyższych zadań, jakie przed narodem polskim postawiła chwila dziejowa, w poczuciu odpowiedzialności przed narodem i historią, dzisiejszy rząd polski rozumie, że jedynie olbrzymi, zbiorowy wysiłek całego narodu, a nade wszystko pracującego ludu polskiego sprostą wielkiemu zadaniu stawianemu podwalin pod gmach zjednoczonej, wolnej Polski ludowej, obrony wolności narodowej i granic Ojczyzny, ochrony ludności od głodu, trwałego zabezpieczenia nietykalnych praw Polski w stosunkach z innymi narodami. Naród polski musi bezzwłocznie pojąć rząd, będący wiernym i silnym wyrazem powszechnej woli narodowej. Rozumiejąc, że interesy warstw uprzywilejowanych muszą w tej historycznej godzinie ustąpić dobru Ojczyzny, obecny rząd polski podjął zdecydowaną inicjatywę natychmiastowego wytworzenia rządu narodowego, a to w porozumieniu z politycznymi stronnictwami, przedstawiającymi pracujący lud polski. Rząd narodowy, w większości swej z przedstawicieli pracującego ludu złożony, powstać powinien bezzwłocznie. Pozostając na posterunku do chwili powstania rządu narodowego, który obejmie władzę niepodzielną do czasu zwołania Sejmu Ustawodawczego, zwracamy się do narodu z wezwaniem do współpracy w zapoczątkowanym dzisiaj wielkim dziele budowy Rzeczypospolitej. Patrz: W.K. Kumaniecki, *Odbudowa państwowości polskiej. Najważniejsze dokumenty 1912–styczeń 1924*, Warszawa 1924, s. 128–129 oraz H. Janowska i T. Jędruszczak (red.), *Powstanie II Rzeczypospolitej. Wybór dokumentów 1866–1925*, Warszawa 1981, s. 427–428.*

⁶² *My, Rada Regencyjna Państwa Polskiego, postanowiliśmy i stanowimy: Dać dymisję Ministerstwu Pana Józefa Świerzyńskiego w pełnym jego składzie, zawiesić natychmiast w ich czynnościach Prezydenta Ministrów i wszystkich Ministrów i poruczyć prowadzenie spraw bieżących, aż do dalszego postanowienia, najstarszemu ranga urzędnikowi w każdym Ministerstwie; patrz dodatek nadzwyczajny do MP Nr 193 z 4.11.1918, a także T. Schramm, *Gabinety...*, s. 26.*

⁶³ *Patrz pismo do dr W. Wróblewskiego z 4.11.1918 r. (MP Nr 194 z 5.11.1918). W tym samym numerze Monitora znalazła się proklamacja regentów „Do Narodu Polskiego” o następującej treści: Rada Regencyjna wraz z całym narodem pod opieką Bożą idzie ku Odrodzonej, Zjednoczonej Polsce, której moc państwową chce oprzeć na niepożytych siłach ludu polskiego.*

Stanowczy krok w tym kierunku uczyniliśmy, ogłaszając orędzim naszym z dnia 7-go października r. b. Niepodległość i Zjednoczenie Polski. Pod temi hasłami jednoczy się cały

Zaistniały kryzys miał istotne konsekwencje. W dniach, w których na wielu obszarach Królestwa dochodziło do przejmowania władzy z rąk zaborców pozostało ono bez działającego rządu. Wywołując kryzys narodowi demokraci tak nadszarpnęli swoją polityczną reputację, że w listopadzie nie byli w stanie uczestniczyć, jako aktywny gracz, w wydarzeniach mających miejsce już w niepodległym państwie polskim. Premier Świeżyński po doświadczeniach jesieni 1918 r. zdecydował o usunięciu się z aktywnego życia politycznego.

Kadry rządów Rady Regencyjnej

W latach Wielkiej Wojny, niejako równolegle, w ścisłym związku z zasygnalizowanymi przemianami politycznymi pozostawały zmiany kadrowe w poszczególnych ogniwach rządów Rady Regencyjnej. W niektórych przypadkach, choć nie było to regułą, oznaczały modyfikacje prowadzonej polityki. Istotną część aparatu administracyjnego tworzonych resortów i urzędów wywodziła się z aktywnych na scenie politycznej Królestwa Polskiego sił politycznych. Ludzie ci tworzyli kadre administracyjną kolejnych gabinetów. Powstawała elita władzy przyszłej Rzeczypospolitej⁶⁴.

naród. Ale dalsza droga do urzeczywistnienia Polski Zjednoczonej i Wolnej prowadzi jedynie i wyłącznie przez Sejm Konstytucyjny. Wierni naszemu orędziu i naszej przysiędze, nie dopuścimy żadnego do tej drogi zboczenia.

Za takie niebezpieczne i niedopuszczalne w interesie narodu zboczenie musimy uznać wszelką próbę wciśnięcia pomiędzy naród polski a polski ludowy Sejm ustawodawczy zawodnych i jednostronnych dążeń i formacji partyjnych. Nie możemy też dopuścić, aby narażano istotny interes i istotną suwerenność ludu polskiego, którego upragnionym rzecznikiem może być jedynie tylko Sejm na najszerszych demokratycznych podstawach oparty, a w żadnym razie zmieniające się z dnia na dzień ugrupowania partyjne.

Z tych pobudek i ze względu na konieczny ład, porządek i powagę, godną wielkiego narodu w tak doniosłej dla niego chwili stanowimy:

- 1) *Zwołać w ciągu grudnia b.r. do stołecznego m. Warszawy Sejm Konstytucyjny, oparty na głosowaniu powszechnem.*
- 2) *Ogłosić niezwłocznie ordynacje wyborczą oraz zarządzenia, dla zwołania Sejmu konieczne.*

Wzywamy stronnictwa polityczne, aby kierując się ofiarnością patriotyczną, w ciągu najbliższych dni przedstawiły nam do zatwierdzenia Rząd narodowy, uosabiający powszechność narodową, w którego ręce moglibyśmy z ufnością złożyć losy Ojczyzny. Jeżeli się to nie stanie, powołamy niezwłocznie gabinet szczerze demokratyczny z ludzi, którzy sprawę Ojczyzny stawiać będą ponad wszelkie względy partyjne.

Do tej stanowczości wzywa nas chwila historyczna. Budowa państwowości wymaga szybkiej realizacji, granice państwa są zagrożone, wojsko musi niezwłocznie powstać.

Powołujemy cały naród, aby w imię dobra Ojczyzny się zjednoczył i do pierwszego Sejmu Konstytucyjnego spieszenie się sposobił. W ręce tego Sejmu władzę naszą złożymy.

⁶⁴ W tej kwestii w pełni podzielaamy szerszą opinię J. Pajewskiego (*Odbudowa Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1926*, Poznań 2007, s. 227) stwierdzającego: *Interesująca to sprawa*

Zestawienie 1 ukazuje kadrę administracyjną gabinetów Rady Regencyjnej, którą można określić jako zasadniczą warstwę z instytucjonalnego punktu widzenia elity decyzji Polski ostatnich dwóch lat Wielkiej Wojny. Odnajdujemy w niej, co oczywiste, liczne nazwiska polityków aktywnych po 11 listopada 1918 r. Tabela obejmuje kilkadziesiąt nazwisk tych, którzy z racji miejsca zajmowanego w strukturze władzy mogli podejmować decyzje polegające na wyznaczaniu i realizacji celów zbiorowych.

Oczywiście nie była to władza nieograniczona, a poglądy, koncepcje czy decyzje wymienionych nie mogą być analizowane w oderwaniu od uwarunkowań kształtującego się ustroju czy systemu politycznego. Analiza protokołów posiedzeń rządów Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego⁶⁵ skłania do konstatacji, iż stali oni przed wieloma wyzwaniem, które łącznie składały się na proces tworzenia państwa. Do najważniejszych z nich należały: wyodrębnienie i obrona terytorium; zapewnienie międzynarodowego uznania i bezpieczeństwa przyszłej Polski; wypracowanie ustroju politycznego, który godziłby wymogi epoki ze specyficzną sytuacją ziem do tej pory rozdartych przez trzy zabory, a także istniejącym układem sił politycznych; stworzenie nowego systemu społeczno-gospodarczego zapewniającego zrównoważony rozwój cywilizacyjny, będącego jednym z warunków przetrwania mieszkańców Królestwa (chodziło o dynamiczną przemianę, sprowadzającą się do przejścia od społeczeństwa typu stanowego do społeczeństwa typu przemysłowego). Wśród szerokiej gamy spraw odnotowanych na łamach wspomnianych protokołów znajdowały się m.in. kwestie: rokowań z władzami okupacyjnymi, zarówno niemieckimi, jak i austriackimi w sprawie przejęcia władzy przez organa podległej rządowi administracji; zajęcie stanowiska co do projektów dekretów Rady Regencyjnej, w tym: o dobrach dotacyjnych, o banku komunalnym czy o utworzeniu komitetu dla organizacji zarządu państwowego w jednoczącej się Polsce; powoływania nowych resortów, w tym Spraw Zewnętrznych, Spraw Wojskowych, Komunikacji czy Apropowizacji; zaopatrzenia kontrolowanych przez rząd obszarów, a zwłaszcza przeciwdziałania rekwizycji i wywożenia artykułów

prześledzić rodzaj i charakter ludzi tworzących kręgi rządzące Drugiej Rzeczypospolitej. Ich trzon i ich pierwsze kadry to działacze końcowego okresu rozbiorów. A więc bojownicy przygotowujący opór zbrojny przeciwko rozbiornicy, jak Józef Piłsudski, Kazimierz Sosnkowski, Władysław Sikorski, Walery Sławek. Działacze kierujący oporem politycznym, jak Roman Dmowski. Działacze społeczni, jak Władysław Grabski, Stanisław Wojciechowski, organizatorzy oświaty polskiej, jak Antoni Ponikowski. A obok nich szermierze walki z germanizacją w zaborze pruskim, jak ksiądz Stanisław Adamski, Wojciech Trąmpczyński, Wojciech Korfanty. I wreszcie politycy zaboru austriackiego zaprawiający się zarówno do pracy parlamentarnej, jak i włodarzenia krajem, jak Wincenty Witos, Stanisław Głąbiński, Ignacy Daszyński.

⁶⁵ *Protokoły posiedzeń rządów Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego 1917–1918*, t. 1–3.

żywnościowych i pierwszej potrzeby z Królestwa; organizacji Sztabu Generalnego i sił zbrojnych, w tym dekretów o powszechnym obowiązku służby wojskowej i podziale kraju na okręgi wojskowe oraz powołania struktur straży policji państwowej; organizacja (statuty) uczelni wyższych; porozumienia z Komitetem Narodowym Polskim w Paryżu; nawiązania stosunków dyplomatycznych z Czeską Radą Narodową i ustanowienia przedstawicielstw zagranicznych, w tym na Litwie i w Moskwie; relacji z powstającą w Galicji Polską Komisją Likwidacyjną i potrzeby powołania komisarza generalnego rządu dla Galicji; przygotowań do emisji polskich banknotów i organizacji banku emisyjnego.

Odrodzenie państwa w listopadzie 1918 r. na dziesięciolecie mgłą zapomnienia otuliło wydarzenia rozgrywające się na ziemiach Królestwa Polskiego, a dokładniej w Warszawie w latach Wielkiej Wojny. W tym okresie poddane zostały historycznej próbie koncepcje obozów politycznych, które formułowano już w końcu XIX w. i na początku XX w. Rada Regencyjna konsekwentnie budowała warunki zmierzające do utworzenia polskiego rządu. Schyłek jej działalności nadszedł w połowie listopada 1918 r., kiedy to 11 listopada przekazała ona zwierzchnią władzę wojskową oraz naczelne dowództwo Piłsudskiemu, a 14 listopada dostrzegając, że nawet współdzieląc z nim władzę nie zdoła utrzymać swej pozycji, rozwiązała się. W konsekwencji pełnia władzy znalazła się w rękach Tymczasowego Naczelnika Państwa. Wydarzenia listopada 1918 r. sprawiły, że zwyciężyła koncepcja republikańskiego ustroju państwa, jako koncepcja większości.

Konkluzje

- Istotne znaczenie dla procesu kształtowania się systemu politycznego przyszłego państwa polskiego miało powstawanie ośrodków władzy i instytucji politycznych w warunkach zmian geopolitycznych związanych z okresem Wielkiej Wojny. Jednym z zasadniczych ogniw na tej drodze były Tymczasowa Rada Stanu i Rada Regencyjna;
- Rada Regencyjna była organem powołanym przez okupantów, przy pomocy którego pragnęli utworzyć sojuszniczą armię polską. Do końca swego istnienia prowadziła politykę uległą wobec Berlina i Wiednia, a podejmowane przez nią kroki zmierzające do upozorowania samodzielności były nieskuteczne;
- Zasługą Rady Regencyjnej było zorganizowanie, bądź usprawnienie otrzymanych po TRS, takich dziedzin życia społecznego jak wymiar sprawiedliwości, szkolnictwo i administracja, czym ułatwiła działalność późniejszych władz wolnej Rzeczypospolitej;

- Jednym z głównych celów rządów Rady Regencyjnej było przeprowadzenie wyborów oraz powołanie konstytuanty. Podlegli jej urzędnicy przygotowywali pierwsze zarysy ordynacji wyborczej, co wykorzystano w debacie ustrojowej po listopadzie 1918 r. Dorobek kolejnych gabinetów Rady Regencyjnej w tym zakresie stanowi swoisty historyczny „filtr”, o którym należy pamiętać śledząc działalność ustrojodawczą i budowę systemu politycznego w pierwszych miesiącach niepodległości Drugiej Rzeczypospolitej;
- Gabinety Rady Regencyjnej w swej działalności na polu politycznym, wojskowym i opieki cywilnej stały się istotnymi ogniwami budującymi załóżki instytucji i przygotowującymi kadry dla administracji centralnej przyszłego niepodległego państwa – pośrednio współtworzyły elitę władzy II Rzeczypospolitej;
- Rada Regencyjna kilkakrotnie podejmowała próby zaprezentowania się społeczeństwu jako jego rzeczywista reprezentacja, tak było m.in. w przypadkach: oprotestowania pokoju brzeskiego w lutym 1918 r., nieudanej próby podporządkowania sobie I Polskiego Korpusu dowodzonego przez gen. Józefa Dowbora Muśnickiego, czy orędzia do narodu z początku października 1918 r. proklamującego niepodległość z powołaniem na orędzie prezydenta Wilsona. Jednakże Radzie nie udało się uzyskać atrybutów władzy najwyższej;
- Dzięki m.in. aktywności Rady Regencyjnej wraz z dogasaniem *Wielkiej Wojny* Polska powracała na mapę Europy przy pełnej akceptacji elit politycznych wszystkich orientacji (poza komunistami) i głębokim zaangażowaniem społeczeństwa. W tym okresie w stolicach kontynentu wiedziano, że taki kraj, jak Polska istnieje, brakowało natomiast informacji jak przebiegają jego granice, co więcej – tych granic w dużej mierze nie było.

Bibliografia

- Affek M., *Kwestia kandydatur do tronu polskiego w czasie I wojny światowej*, «Pro Fide Rege et Lege» 1999, nr 1 (33).
- Antoszewski A., *Ustrój polityczny*, [w:] *Leksykon politologii*, Wrocław 1999.
- Bagiński H., *Wojsko Polskie na wschodzie 1914–1920*, Warszawa 1921.
- Białokur M., *Mysł społeczno-polityczna Joachima Bartoszewicza*, Toruń 2005.
- Chwałba A., *Legiony Polskie 1914–1918*, Kraków 2018.
- Chwałba A., *Wielka wojna Polaków 1914–1918*, Warszawa 2018.
- Czubiński A., *Historia Polski XX wieku*, Poznań 2000.
- Dębski S., Długołęcki P., *Polskie dokumenty dyplomatyczne. 1918 listopad–grudzień*, Warszawa 2008.
- Dmowski R., *Polityka polska i odbudowanie państwa*, t. 1 i 2, Warszawa 1988.
- Drozdowski M.M., *Władysław Grabski*, Rzeszów 2002.
- Drymmer W.T., *W służbie Polsce. Wspomnienia żołnierza i państwowca z lat 1914–1947*, Kraków 2014.

- Dziennik Juliusza Zdanowskiego*, t. I: 22 VI 1915–29 IV 1917, t. II: 15 X 1918–23 VI 1919, przedmowa i oprac.: J. Faryś, T. Sikorski, H. Walczak, A. Wątor, Szczecin 2013.
- Galos A., *Głąbiński Stanisław*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. VIII, 1960.
- Garlicki A., *Geneza Legionów. Zarys dziejów Komisji Tymczasowej Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych*, Warszawa 1964.
- Garlicki A., *Historia Polski 1815–2004*, Warszawa 2005.
- Garlicki A., *Józef Piłsudski 1867–1935*, Kraków 2008.
- Gaul J., Makiłło D., *Przystanek na drodze do niepodległości: działalność Rady Regencyjnej w latach 1917–1918*, Warszawa 2018.
- Giza A., *Ponikowski Antoni*, [w:] M. Baumgart, H. Walczak, A. Wątor (red.), *Ministrowie Polski Niepodległej 1918–1945*, Szczecin 2001.
- Giza W., *Stanisław Głąbiński – przedstawiciel kierunku historycznego na Uniwersytecie Lwowskim*, «Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie» 2004, nr 650.
- Górecki D., *Pierwsza Władza Suwerenna w odrodzonej Polsce*, [w:] W.L. Ząbek (red.), *Twórcy Niepodległości. Praca zbiorowa*, Warszawa 1999.
- Hirs Z.J., *II Rzeczpospolita (narodziny, ustrój konstytucyjny, zmierzch)*, Białystok 1994.
- Jabłonowski M., Cisowska-Hydzik D. (opracowanie, wybór i przygotowanie do druku), *Komitet Narodowy Polski. Protokoły posiedzeń 1917–1919*, Pułtusk–Warszawa 2007.
- Jabłonowski M., Jakubowski W., *Military Aspects of the Dispute Between Poland and Lithuania over the North-Eastern Borderlands (1919–1920): Polish Perspective*, «Istorija» (Vytauto Didžiojo Universitetas Kaunas) 2022, t. 125, nr 1.
- Jabłonowski M., Jakubowski W., Jajecznik K. (opracowanie, wybór i przygotowanie do druku), *Ku Rzeczypospolitej demokratycznej. Polska debata ustrojowa 1917–1921*, Pułtusk–Warszawa 2015.
- Jabłonowski M., Janowski W., Sołtysiak G. (wybór i przygotowanie do druku), *Ostatnia prosta. Rząd Józefa Świerzyńskiego październik–listopad 1918. Dokumenty i materiały*, opracowanie, Warszawa 2018.
- Jabłonowski W., *Chrzanowski Zygmunt*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. III, 1937.
- Jabłoński M. (oprac.), *Rola Krakowa w odzyskaniu niepodległości: znaczenie Rady Regencyjnej w uformowaniu ustroju państwa polskiego*, Kraków 2017.
- Jajecznik K., *Wizja systemu politycznego w myśli państwowej Stanisława Głąbińskiego*, «Rocznik Nauk Politycznych» 2005, nr 1.
- Jakubowski W., Jajecznik K., *Polska debata ustrojowa w latach 1917–1921. Perspektywa polityczna*, Warszawa–Pułtusk 2010.
- Jakubowski W., Jajecznik K., *U źródeł demokracji w Polsce XX wieku. Debata konstytucyjna w Polsce 1918–1921*, «Rocznik Nauk Politycznych» 2007, nr 10.
- Jakubowski W., Słomka T. (red. nauk.), *Państwo i kultura polityczna – doświadczenia polskie XX wieku. Studia i rozprawy*, Pułtusk 2008.
- Jakubowski W., Słomka T., *Konstytucyjne organy władzy RP w latach 1989–2011 na tle polskich tradycji polityczno-ustrojowych XIX i XX wieku*, Warszawa 2011.
- Jakubowski W., Słomka T., *Polskie tradycje polityczno-ustrojowe XIX i początku XX wieku*, [w:] *Konstytucyjne organy władzy RP w latach 1989–2011 na tle polskich tradycji polityczno-ustrojowych XIX i XX wieku*, Warszawa 2011.
- Jakubowski W., Zamecki Ł., *Metodologia badań politycznych*, [w:] W. Jakubowski, P. Załęski, Ł. Zamecki, *Nauki o polityce. Zarys koncepcji dyscypliny*, Pułtusk 2013.
- Jezierski A., *Historia Polski w liczbach. Państwo i społeczeństwo*, t. I, Warszawa 2003.
- Jędrzejewicz W., Cisek J., *Kalendarium życia Józefa Piłsudskiego 1867–1935*, t. I–IV, Łomianki 2006/2007.

- Kakowski A., *Z niewoli do niepodległości. Pamiętniki*, red. i oprac.: T. Krawczak, R. Świątek, Kraków 2000.
- Kaliński J., *Historia gospodarcza XIX i XX w.*, Warszawa 2009.
- Kawalec K., *Roman Dmowski*, Warszawa 1996.
- Kempa A., Zawadzka M., *Tablice pamięci*, Łódź 2000.
- Kidzińska A., *Stronnictwo Polityki Realnej 1905–1923*, Lublin 2007.
- Kofman J., A. Wierzbicki, [w:] A. Mączak (red.), *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku*, Warszawa 1981.
- Kołodziejczyk A., *Niemojowski Waclaw (1865–1939)*, [w:] A. Garlicki i in. (red.), *Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1999.
- Konarski S., *Waclaw Paszkowski*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXV.
- Kozicki S., *Pamiętnik 1876–1939*, oprac., przedmowa i przypisy M. Mroczo, Słupsk 2009.
- Kumaniecki W.K., *Odbudowa państwowości polskiej. Najważniejsze dokumenty 1912–styczeń 1924*, Warszawa 1924.
- Landau Z., *Antoni Mińkiewicz*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXI.
- Landau Z., *Steczkowski Jan Kanty (1862–1929)*, [w:] A. Mączak (red.), *Encyklopedia Historii Gospodarczej Polski do 1945 roku*, t. II, Warszawa 1981.
- Legutko G., Sadowska I., *Bojownicy polskiej sprawy. Waclaw Sieroszewski i Gustaw Daniłowski wobec myśli i czynu Józefa Piłsudskiego. Wybór materiałów z lat 1898–1943*, Kielce 2007.
- Łoza S., *Czy wiesz kto to jest?*, Warszawa 1938.
- Łuczak A., *Spółeczeństwo i państwo w myśli politycznej ruchu ludowego II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1981.
- Majchrowski J. (red.), współpraca: G. Mazur, K. Stepan, *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1994.
- Malinowska I., *Polskie centrum parlamentarne w latach 1919–1926*, «Przegląd Historyczny» 1990, nr 3–4.
- Małecki J.M., *Zarys dziejów Polski 1864–1939*, Kraków 1991.
- Milewska W., Nowak J.T., Zientara M., *Legiony Polskie 1914–1918. Zarys historii militarnej i politycznej*, Kraków 1998.
- Molenda J., *Piłsudzycy i narodowi demokraci 1908–1919*, Warszawa 1980.
- Morawski W., *Władysław Grabski premier rządu polskiego 23 VI–24 VII 1920, 19 XII 1923–14 XI 1925*, [w:] A. Chojnowski, P. Wróbel (red.), *Prezydenci i premierzy II Rzeczypospolitej*, Wrocław–Warszawa 1992.
- Myjak J., *Z redakcyjnego archiwum. O Józefie Świeżyńskim opowieść*, «Wiadomości Lipnickie» 2011, nr 3.
- Myśliński J. (wstęp, wybór i oprac.), *Ignacy Daszyński. Teksty*, Warszawa 1986.
- Nałęcz T., *Sprawa polska w czasie I wojny światowej: materiał pomocniczy dla nauczycieli historii*, Warszawa 1982.
- Narodziny niepodległości w Galicji (1918–1919). Wybór dokumentów z archiwów lwowskich*, oprac., wstęp i przypisy M. Przeniosło, Kielce 2007.
- Pajewski J. (oprac.), *Pamiętnik księżnej Marii Dzysławowej Lubomirskiej 1914–1918*, Poznań 2002.
- Pajewski J., *Odbudowa Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1926*, Poznań 2007.
- Państwo i prawo w polskiej myśli konserwatywnej do 1939 roku*, wybór, wstęp i przypisy B. Szlachta, Warszawa 2002.
- Pobóg-Malinowski W., *Najnowsza historia polityczna Polski 1914–1939*, cz. 1 i 2, Gdańsk 1990.

- Powstanie II Rzeczypospolitej. Wybór dokumentów 1866–1925*, red. H. Janowska, T. Jędruszcak, Warszawa 1981.
- Protokoły posiedzeń rządów Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego 1917–1918*, cz. 1–3, wprowadzenie Z.J. Winnicki, opracowanie i przygotowanie do druku: M. Jabłonowski, W. Janowski, G. Sołtysiak, Warszawa 2019/2020.
- Przeniosło M., *Polska Komisja Likwidacyjna 1918–1919*, Kielce 2010.
- Römer M., *Dzienniki*, t. 3: 1916–1919, Warszawa 2018.
- Roszkowski W., *Mistrzowska gra Józefa Piłsudskiego*, Kraków 2018.
- Rum M.S., *Józef English*, [w:] *Wielkopolski Słownik Biograficzny*, Warszawa–Poznań 1981.
- Ryszka F., *Nauka o polityce. Rozważania metodologiczne*, Warszawa 1984.
- Rzepecki J., *Rodowód wojska Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1998.
- Sejda M., *Polska na przełomie dziejów. Fakty i dokumenty*, t. I–II, Poznań–Warszawa 1927.
- Sibora J., *Między zniewoleniem a niepodległością: z dziejów przedstawicielstwa Rady Regencyjnej w Moskwie*, Gdańsk 2001.
- Sierpowski S., *Źródła do historii powszechnej okresu międzywojennego*, t. I: 1918–1926, Poznań 1989.
- Skowroński T., *Pamiętniki 1914–1939. Student w Szwajcarii. Dyplomata w wolnej Polsce*, Pruszków 1999.
- Sobczak M., *Stosunek Narodowej Demokracji do kwestii żydowskiej w latach 1914–1919*, Wrocław 2008.
- Stawecki P., *Słownik biograficzny generałów Wojska Polskiego 1918–1939*, Warszawa 1994.
- Stepnik K., Gabryś M. (red.), *Nacjonalizm polski do 1939 roku. Wizje kultury polskiej i europejskiej*, Lublin 2011.
- Suleja T., *Tymczasowa rada Stanu*, Warszawa 1998.
- Suleja W., *Józef Piłsudski*, Wrocław 1995.
- Suleja W., *Kosynierzy i strzelcy. Rzecz o irredencie*, Wrocław 1997.
- Szawłowski R., *Najwyższe państwowe organy kontroli II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2004.
- Szklarska-Lohmanowa A., *Puławski Franciszek Jan (1875–1956)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXIX, Warszawa–Kraków 1986.
- Szymanek J., *Tradycje konstytucyjne. Szkice o roli ustawy zasadniczej w społeczeństwie demokratycznym*, Warszawa 2006.
- Wapiński R., *Roman Dmowski*, Lublin 1988.
- Wierzbicki A., *Żywy Lewiatan. Wspomnienia*, wstęp i oprac. P. Wierzbicki, Warszawa 2001.
- Wierzbicki A., *Wspomnienia i dokumenty (1877–1920)*, Warszawa 1957.
- Winnicki Z.J., *Rada Regencyjna Królestwa Polskiego i jej organy (1917–1918)*, Wrocław 2017.
- Władysław Studnicki. *Pisma wybrane*, t. I. *Z przeżyć i walk*, Toruń 2002.
- Wolikowska I., *Roman Dmowski. Człowiek – Polak – Przyjaciół*, Wrocław 2007.
- Wołos M., *Ministrowie spraw wojskowych Jan Wroczyński 16 I–27 II 1919 oraz Józef Leśniewski 27 II 1919–9 VIII 1920*, [w:] M. Jabłonowski (red. nauk.), *Ministrowie spraw wojskowych 1918–1944. Z badań nad polityką wojskową Polski*, Pułtusk 2005.
- Zamoyski J., *Powrót na mapę. Polski Komitet Narodowy w Paryżu 1914–1919*, Warszawa 1991.

**Skład osobowy gabinetów Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego
w okresie (26 listopada) 7 grudnia 1917 roku–17/18 listopada 1918 roku**

I gabinet (26 listopada) 7 grudnia 1917 roku – 27 lutego 1918 roku (25 posiedzeń) * * * Prezydent ministrów Jan Kucharzewski 26.11.1917–21.02.1918		
MINISTER	Spraw Wewnętrznych	Jan Stecki
	Skarbu	Jan Kanty Steczkowski
	Sprawiedliwości	Stanisław Bukowiecki
	Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego	Antoni Ponikowski
	Rolnictwa i Dóbr Koronnych	Józef Mikułowski-Pomorski
	Przemysłu i Handlu	Jan Zagleniczny; Bohdan Broniewski (04.02.1918 r., 22 posiedzenia)
	Opieki Społecznej i Ochrony Pracy	Stanisław Staniszewski
	Apropowizacji	Stefan Przanowski
INNE	Dyrektor Departamentu Spraw Politycznych	Wojciech Rostworowski
	Dyrektor Komisji Wojskowej	Ludwik Górski
	Marszałek Polny	Tadeusz Rozwadowski
	Przewodniczący Komisji Urzędniczej	Ludomir Grendyszyński
	Szef Biura Prezydyjnego	Władysław Wróblewski
	Dyrektor Kancelarii	Jerzy Pomykański

II gabinet (prowizorium rządowe) 27 lutego–4 kwietnia 1918 roku (14 posiedzeń) * * * Prowizoryczne przewodnictwo Antoni Ponikowski		
KIEROWNIK MINISTERSTWA	Spraw Wewnętrznych	Stefan Dziewulski
	Skarbu	Antoni Wieniawski
	Sprawiedliwości	Wacław Makowski
	Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego	Antoni Ponikowski
	Rolnictwa i Dóbr Koronnych	Stanisław Janicki
	Przemysłu i Handlu	Antoni Kaczorowski
	Opieki Społecznej i Ochrony Pracy	Antoni Kaczorowski
INNE	Dyrektor Departamentu Spraw Politycznych	Władysław Wróblewski
	Szef Biura Prezydyjnego	Władysław Wróblewski (od 01.03.1918 roku)
	Dyrektor Kancelarii	Jerzy Pomykański

III gabinet 4 kwietnia–23 października 1918 roku (63 posiedzenia) * * * Prezydent ministrów Jan Kanty Steczkowski		
MINISTER	Spraw Wewnętrznych	Jan Stecki
	Skarbu	Jan Kanty Steczkowski
	Sprawiedliwości	Józef Higersberger
	Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego	Antoni Ponikowski
	Rolnictwa i Dóbr Koronnych	Stanisław Dzierzbicki
	Przemysłu i Handlu	Bohdan Broniewski
	Zdrowia Publicznego, Opieki Społecznej i Ochrony Pracy	Witold Chodźko
INNE	Dyrektor Departamentu Spraw Politycznych	Janusz Radziwiłł
	Dyrektor Komisji Wojskowej	Franciszek Radziwiłł
	Dyrektor Urzędu Apropowacyjnego	Janusz Machnicki
	Prezes Komisji Urzędniczej	Ludomir Grendyszyński
	Szef Biura Prezydyjnego	Władysław Wróblewski
	Dyrektor Kancelarii	Jerzy Pomykalski

IV gabinet 23 października–4 listopada 1918 roku (11 posiedzeń) * * * Prezydent ministrów Józef Świeżyński		
MINISTER	Spraw Zewnętrznych	Stanisław Głąbiński
	Spraw Wewnętrznych	Zygmunt Chrzanowski
	Skarbu	Józef English
	Sprawiedliwości	Józef Higersberger
	Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego	Antoni Ponikowski
	Rolnictwa i Dóbr Koronnych	Władysław Grabski
	Komunikacji	Wacław Paszkowski
	Przemysłu i Handlu	Andrzej Wierzbicki
	Zdrowia Publicznego, Opieki Społecznej i Ochrony Pracy	Józef Wolczyński
	Apropowacji	Antoni Minkiewicz
INNE	Szef Sztabu Generalnego	Tadeusz Rozwadowski
	Szef Biura Prezydyjnego	Władysław Wróblewski

V gabinet (prowizorium rządowe) 4–17/18 listopada 1918 roku (4 posiedzenia) * * * Tymczasowy Kierownik Rządu Władysław Wróblewski		
KIEROWNIK MINISTERSTWA	Spraw Zewnętrznych	Władysław Wróblewski
	Spraw Wewnętrznych	Stanisław Ustyanowski
	Spraw Wojskowych	Jan Wroczyński
	Skarbu	Franciszek Jossé
	Sprawiedliwości	Józef Światopełk-Zawadzki
	Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego	Bronisław Dembiński
	Rolnictwa i Dóbr Koronnych	Stanisław Janicki
	Komunikacji	Julian Eberhard
	Przemysłu i Handlu	Henryk Strasburger
	Zdrowia Publicznego i Opieki Społecznej	Władysława Szenajch
	Ochrony Pracy	Franciszek Sokal
	Apropozycji	Janusz Machnicki
INNE	Prezes Rady Głównej Opiekuńczej	Eustachy Sapieha

Źródło: opracowanie własne.